

Kap 15 : Torekovkompromissen

Det är inte monarkin som sådan jag har problem med, det är kungen personligen jag vill åt.

Red Top, kåseriet "Saker vi sällan hör".

Gustaf V fick 1918 acceptera parlamentarism & allmän rösträtt, men hade under 1920- & 1930-talets "samlingsregeringar" fortsatt en viktig roll genom att föreslå kandidater & övertala dem att medverka. Behovet var påkallat av svårigheten att få regeringar med stöd i båda kamrarna. 1933 demokratiserades 1:a kammaren genom att förmögenhetskravet avskaffades, vilket ledde till en successiv nivellering. 1971 var partirepresentationen i kamrarna snudd på identisk & det fanns inget motstånd mot att slå ihop dem. Två utredningar om den parlamentariska demokratin genomfördes: författningsutredningen 1954-1963 & grundlagsberedningen 1966-1972. Författningsutredningen tolkade praxis. Grundlagsberedningen ändrade praxis.

* * *

A.FÖRFATTNINGSUTREDNINGEN (1954-1963)

I författningsutredningen ingick ett avsnitt om "Statschefens allmänna ställning":

"Statschefens allmänna ställning

När det gäller att bestämma statschefens roll inom statsskicket, har den allmänna utgångspunkten varit följande. Utredningen har ansett det vara naturligt att i första hand ställa denna principiella fråga: Vilka uppgifter bör tillkomma statschefen i en modern parlamentarisk demokrati? För en prövning av detta spørsmål behöver frågan om vem som utövar statschefskapet, en monark eller en president, icke i och för sig vara utslagsgivande.

Statschefen har traditionellt vissa representativa uppgifter. Utåt framträder han i vissa sammanhang som representant för riket. I förhållande till skiftande ministärer i en parlamentarisk demokrati kan han företräda kontinuitetens princip inom riksstyrelsen. Till statschefens ställning som främste företrädare för riket anknytes också vissa ceremoniella uppgifter.

Statschefens uppgifter i övrigt i den moderna demokratien varierar starkt. Synnerligen begränsade befogenheter tillkommer således den schweiziska presidenten, vald på ett år och i huvudsak blott fungerande som ordförande i regeringen. Den motsatta ytterligheten representeras av Förenta Staternas president, ledaren av sitt lands politik med en vidsträckt självständig beslutanderätt, med en regering vars medlemmar betraktas som hans personliga medhjälpare och utrustad med vetorätt mot kongressens beslut.

Att ett land är mycket stort, att skilda folk förts samman inom en stat, att starka motsättningar råder inom befolkningen är några av de omständigheter, vilka kan åberopas som motiv för att statschefen skall tilläggas särskilda uppgifter som politisk ledare eller som skiljedomare mellan stridande intressen. Om Sverige gäller däremot, att vårt land är en liten enhetsstat med jämförelsevis mycket måttliga regionala skillnader, att landet har en befolkning som är sällsynt homogen i fråga om härstamning, språk, kultur och religion och att därför nämnvärda minoritetsproblem icke existerar samt att, som en följd bl. a. av allt detta, även det politiska livet liksom organisationsväsendet utmärkes av enhetlighet och en anmärkningsvärd grad av störningsfri funktionsduglighet. Mot denna bakgrund kan det svårligen göras gällande, att det skulle föreligga behov av att tillägga statschefen mera vittgående befogenheter. Enligt utredningens mening bör därför statschefens speciella uppgifter, bortsett från dem av representativ och ceremoniell art, begränsas till vad som av

honom kräves för det parlamentariska systemets funktion. I förhållande till den gällande regeringsformens bokstav betyder detta en stark begränsning av konungens befogenheter. I förhållande till rådande konstitutionell praxis kan emellertid utredningens förslag på denna punkt i huvudsak betraktas som en kodifiering och precisering av den ordning som faktiskt gäller.”¹

Författningsutredningens ståndpunkt var således att så länge Sverige saknade separatister & upprorsmakare, hade varken kung eller president någon given uppgift för landets sammanhållning. Inte heller hans uppgifter inom det parlamentariska systemets ”vardag” var särskilt betungande. Det finns ett par skildringar:

Efter frukost var det dags för underskrifter. På den tiden [1951-1972] skulle kungen skriva under en mångfald av papper. Regeringens propositioner, författningar, fullmakter mm. Alla dessa handlingar kom varje dag i en stor, svart och låst väska till adjutanten. Kungen ville ha dem ordnade departementsvis med UD:s först och inom departementen med propositioner och författningar först och därefter fullmakter eller andra skrivelser. Det kunde ibland röra sig om hundratalet och fler. Normalt var det ungefär en tjugo-trettio stycken per dag. ... Kungen läste först noga igenom sammanfattningen innan han skrev på. Någon gång kunde han bli extra intresserad och läste hela skriften. Sedan skrev han sin karaktäristiska namnteckning.²

Själva konseljerna [1958] går vanligtvis mycket fort – 35, 40 minuters klubbning – men de har föregåtts av mycken möda också för herr Bernadottes del. Alla viktigare ärenden har han i förväg blivit insatt i; statsministern eller departementschefen – eller båda – har föredragit dem för honom, vid ett besök i hans mottagningsrum t ex eller efter en konselj. Och skulle han under konseljerna upptäcka att något trots allt har gått honom förbi stannar han upp strömmen av klubbslag och ber om en orientering; inga oklarheter här.³

På konseljbordet står svensk författningssamling. På ett bord vid fönstret mot slottsbacken en rödvinsbutelj och glas. Somliga dricker vin uppblandat med vatten. De skänker i åt sig själva sedan en kammarvaktmästare korkat upp flaskan. Förr var rödvinet specialimporterat – Chateau Lynch-Bages årgång 1954, numera [1963] är det en enkel Bourgogne, märke Macon. Klädseln är valfri men kutym är att klä sig diskret. Gustaf VI frågar ibland om ärendena, särskilt om det gäller högre utnämningar, men nickar mest. Då konseljen är avslutad brukar kungen stanna kvar en stund och överlägga med något eller några statsråd. Återkommer han från Sofiero eller utlandet skriver han under justitieministerns medhavda kungörelse om att han återtagit rikets styrelse.⁴

I genomsnitt blev det 7000 namnteckningar per år. Gustav VI stod även värd för 3000 gäster och beskyddade 200 militära, ideella, vetenskapliga, idrottsliga & konstnärliga föreningar (=närvarade vid årsmöten eller beviljade dem audiens). Vinet under konseljen förefaller ett steg uppåt, eftersom Gustaf V enbart bjöd på öl.

Författningsutredningens förslag var att 1809 års författning skulle skrivas om så att kartan överensstämde med terrängen & vara politiskt neutral i den bemärkelsen att den inte drog några uppenbara växlar på kungens samhällsposition.

*

¹ SOU 1963:17, ss. 137-138.

² Björkman 1987: ss. 16-17.

³ Strömstedt, Bo ”Han sköter sig mönstergillt.” Expressen 1958-12-28.

⁴ Vecko Revyn 1963:26.

Den republikanska reaktionen på förslaget blev oväntat häftig. Mest omtalad är statsvetaren Herbert Tingstens debattbok (1964) "Skall kungamakten stärkas? : kritik av författningsförslaget" där han hävdar att utredningens förslag genom sina många diplomatiska (=kortfattade, mångtydiga & till intet förpliktigande) formuleringar kunde tolkas som att:

- Kungen får rätt att avskeda regeringen och enskilda statsråd.
- Kungen får rätt att säga nej till statsrådets förslag i ett antal viktiga regeringsärenden.
- Kungen får rätt att vägra statsministern och ministären en begärd upplösning av riksdagen med utlysande av urtima val.

Tingsten bifogade också ett kapitel om monarkins ställning i folkdjupen där han i stor utsträckning stöder sig på den brittiska forskningen (se kapitel 19-21).

En rad äldre föreställningar om monarkin har i samband med rationalismens framträngande och folkstyrelsens seger övergivits eller åtminstone försvagats. Kungadömet av Guds nåde är så gott som helt utrensat ur debatten. Endast ett fåtal människor lär vara tillgängliga för tanken att härstamningen från ett furstehus eller den tradition som innehavet av en tron innebär, skulle ge en monark någon speciell kapacitet eller begåvning; detta surrogat för gudsnådstanken, ännu för några årtionden sedan framfört i allvarliga politiska arbeten, är diskrediterat av forskningen och erfarenheten. Även uppfattningen att en uppfostran till kung formar en god kung är numera att finna blott hos okunnigheten och tanklösheten. Det står klart för de flesta, att ett fel i karaktären, begåvningen eller omdömet väger över årtionden av den mest perfekta uppfostran - hur man än tänker sig en sådan - och att inte ens för vida mindre krävande poster än monarkens (vaktmästarens, byråchefens, affärsledarens) en passande utbildning alltid medför önskade resultat.

Likväl finns hos många en liten kvarstående känsla av kunglig magi, formad av historien, sagorna, konventionerna. "Kungen" är liksom "Gud" ett genom tidiga associationer så laddat ord, att många förnuftiga människor säger men inte riktigt tror, att kungen är "en vanlig människa" eller "Gud är något inom oss". Denna magi spåras i uppträdandet mot kungliga, i intresset för deras personer, i själva sättet att tala om dem. Särskilt i England har man sökt förena realism och illusionism genom utnyttjande av religiösa och psykoanalytiska termer; det talas om att drottningen inkarnerar folket, att hon är modersymbol och annat sådant, och trots att ingen förnekar monarkens "vanlighet" eller "mänsklighet" blir det sålunda något mystiskt oåtkomligt, "högre", över det kungliga. En rad sociologer har framhåvt att draget av myt och magi består vid sidan av insikten och klarsynen. Här finns fortfarande en psykologisk resonansbotten för kungliga aktioner.⁵

I denna boks terminologi: Det faktum att monarken fortfarande (eller åtminstone i krissituationer) av folket upplevdes som en mera legitim representant för staten än de folkvalda hotade hela det parlamentariska systemet. Farhågorna var inte tagna ur luften. Ännu 1978 ansåg 16 procent av befolkningen att kungen hade rätt att ingripa personligen vid allvarliga krislägen.⁶

* * *

B. GRUNDLAGSBEREDNINGEN (1966-1972)

I grundlagsberedningens direktiv ingick en översyn av statschefens (=monarkens) roll, vilket starkt oroade många monarkister:

⁵ Tingsten 1964: ss. 64-65.

⁶ Sifo, 1978-04. I: Aftonbladet, Dagens Nyheter & Svenska Dagbladet, 1978-05-30.

Sågverksägaren Gottfrid Carlsson i Tutaryds socken i Småland började maj 1966 ta emot intresseanmälningar till ett medborgartåg för att uppvakta Gustaf VI och uttrycka sin oro över att ”Grundpelarna i vårt samhälle, det kristna arvet och det svenska statskicket diskuteras på ett sådant sätt som vi i Finnveden i Småland liksom på otaliga andra platser i vårt land icke kunna dela”.⁷ Carlsson räknade med uppåt 100 tusen deltagare. Gustaf VI svarade bestämt att han inte ville veta av något sådant. Man påverkade genom utredningar och riksdagsbeslut, inte genom ”gatans parlament”. Det slutade med en mindre uppvaktning.

*

Grundlagsberedningen sköt monarkifrågan framför sig så länge det gick. Beslutet, den s k Torekovkompromissen, förhandlades fram på hotell Kattegat i Torekov den 16-20 augusti 1971 av Bertil Fiskesjö (s), Allan Hernelius (m), Birger Lundström (fp) & ordförande Valter Åman (s). I de mest dramatiska beskrivningarna av utgången heter det att monarkin där & då dog. Hernelius – kungahusets ”ledande försvarare” – påstods ha varit så kompromissvänlig att han av båda sidor fick tillnamnet ”kungamördaren”.⁸ Enligt Åman gick det dock till så här:

”Den mest intrikata frågan, vilken sköts till de allra sista överläggningarna, gällde monarkens ställning. Det var, utan att någon inträngande debatt fördes, ganska klart att varken republik eller en oförändrad monarki skulle bli vårt slutgiltiga förslag. Förutom hos det socialdemokratiska ungdomsförbundet fanns det också ”republikaner” bland folkpartiets och centerns ungdomsförbund. Det kan ha inverkat marginellt. Klarare var väl att Gustaf VI Adolf under sin regeringstid tydligt markerat monarkens avståndstagande från politisk inblandning, bland annat vid den s k Tutarydsuppvaktningen. Man kan faktiskt påstå att monarken själv genom sitt oförbehållsamma accepterande av folkväldet visat vägen. Han hade nog gärna sett att en del mera dekorativt präglade formuleringar av kungens ställning skulle ha fått fortleva. Så blev inte fallet. Bland de svårare frågorna var hur utpekandet av regeringsbildare skulle ske om monarken framtogs denna uppgift. Den löstes genom att uppgiften lades på talmannen, som hade att följa angivna regler. Vid ett totalt misslyckande fanns riksdagsupplösningen som nödåtgärd. Grundlagsberedningen enades slutgiltigt om att kungen inte såsom tidigare skulle leda regeringens beslutsfattande. Däremot – och detta var nytt - skulle kungen som statschef informeras av regeringen inte bara om dess åtgärder utan också om deras planer. Detta för att han i kontakter med representanter från andra länder inte skulle sakna behövlig insyn. När jag vid ett tillfälle ombads komma upp till Gustaf VI och redogjorde för detta sade han: ”Så skulle jag också ha velat ha det!”

Varför blev det slutligen enighet vid vårt sista internatsammanträde i Torekov? Vi satt i det fria efter middagskaffet grupperade partivis. Min uppgift blev att gå runt och söka inkassera bifall till det slutliga förslaget om monarkens ställning.

Den som tvekade i det längsta var Allan Hernelius, vilket var begripligt med de traditioner som hans parti hade. Från den socialdemokratiska sidan var det klart att republikkravet redan övergivits. Själv var jag övertygad om att ett genomdrivande av det i Riksdagen skulle resultera i krav på en folkomröstning, som vi socialdemokrater inte kunnat motsätta oss och som vi skulle ha förlorat.

I mitt samtal med Hernelius framhöll jag att en folkomröstning efter de socialdemokratiska eftergifterna i Grundlagsberedningen, inte skulle komma att gälla för eller emot monarki utan för eller emot den modifierade monarki som nu låg som förslag inom vår utredning. Jag tror att Allan i andanom såg sig omgiven av gammaldags formalmonarkister som traktade efter hans (något uttunnade) skalp, men ändå insåg vad Per Albin Hansson en gång uttalat: Demokrati är kanske till slut ändå kompromiss! Vi fick enighet!”⁹

⁷ Gottfrid Carlsson. Svenska Dagbladet, 1966-07-11.

⁸ Mårtensson 2000: s. 201.

⁹ Åman 1982: ss. 176-177.

Bergman (1992) beskriver hur både Torekov-kommissionen & riksdags-partierna var betydligt mera intresserade av att kompromissa än att diskutera monarkins roll inom det parlamentariska systemet. Tingsten antog att socialdemokraternas kompromissvilja berodde på det osäkra läget i riksdagen och moderaternas kompromissvilja på att de ville undvika en borgerlig splittring.¹⁰ Moderaterna var inte nöjda med Hernelius kompromiss – de hade gärna gett monarkin en större symbolisk tyngd – men lyckades i efterskott få igenom ett par mindre ändringar: Regenten fick behålla sin åtalsimmunitet & fick försvarsmaktens högsta grad, om än inte några motsvarande befogenheter. Hernelius ville behålla statschefens rätt att i konselj få utnämna högre ämbetsmän, men fick ge sig.¹¹ Ledamoten Arne Gadd (s) ville avskaffa monarkin genom att talmannen tog över representationen, men fick ge sig han också.¹² Kompromissandet pågick fram till den 21 februari 1972. Gadd skämtade dock senare om att Torekov reducerat monarkin till ”ett uteslutande heraldiskt fenomen”.

*

Den officiella Torekovtexten var mycket kortfattad. Kungens uppgift var att öppna riksdagen och att hålla sig informerad om rikets angelägenheter. Att kungen skulle ha representativa och ceremoniella uppgifter därutöver måste man läsa mellan raderna. Presskommunikén löd:¹³

Statschefens ställning och befogenheter i en ny grundlag:

- Konungen är rikets statschef.
- Regeringens beslutssammanträden kallas regeringssammanträden. Konselj är sammanträde mellan statschefen och regeringen. Konselj äger rum minst en gång varje kvartal. Vid konseljen, där statschefen är ordförande, redogör regeringen för aktuella beslut och åtgärder. Det åligger statsministern att fortlöpande hålla statschefen underrättad om rikets angelägenheter. När så erfordras kallar statsministern till extra konselj.
- Vid regeringsbildning överlägger talmannen med vice talmännen och partiledarna och utpekar därefter regeringsbildare. Hans förslag underställs riksdagen och anses godkänt om inte mer än hälften av ledamöterna röstar däremot. Bifalles förslaget, anmäls så snart kan ske den nya regeringens sammansättning för riksdagen. Därefter äger regeringsskiftet rum vid en särskild konselj inför statschefen.
- Statschefen är ordförande vid utrikesnämndens sammanträden.
- Befälet över krigsmakten utövas av regeringen.
- Vid riksdagens (”riksmötets”) öppnande är statschefen närvarande och förklarar på talmannens hemställan riksmötet öppnat.

I en intervju efteråt förklarade Hernelius att kungens närvaro vid regeringsskifteskonseljen och utrikesnämndens sammanträden var för att poängtera deras vikt.¹⁴ Propositionen var något men inte mycket utförligare: “I sin egenskap av samlande representant och symbol för landet som helhet fullgör han en betydelsefull funktion. ... I övrigt bestäms statschefens representativa uppgifter till stor del genom sedvana. Vissa [diplomatiska] funktioner utöver han enligt gällande folkrätt.”¹⁵

*

Folkets stöd för en grundlagsändring var initialt mycket måttligt: *Rikskommittén med folket för*

¹⁰ Herbert Tingsten. Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, 1971-09-03, ss. 1-2.

¹¹ Dr Besk: Leve Konungen! Leve Parlamentarismen! Kvällsposten, 1971-08-21.

¹² Bohman 1984: ss. 48-58.

¹³ Stjernquist 1971.

¹⁴ Stephan Wagner. Sverige förblir konstitutionell monarki. Helsingborgs dagblad, 1971-08-21.

¹⁵ Prop 1973:90, ss. 170-176.

kungen samlade ihop 140 tusen proteströster.¹⁶ 80 procent ville behålla kungens befogenheter som de var. Sju procent ville minska dem. 12 procent ville förstärka dem. Två procent var osäkra.¹⁷ Det finns också en omröstning i den socialdemokratiska partikongressen 1969 som ”monarkisterna” vann med 300-50. Detta & annat har i efterhand tolkats som att Torekov-beslutet drevs fram av en mindre grupp partiaktivister och republikaner och över allas huvuden enligt devisen vi är folkvalda – alltså har vi mandat att fatta vilka beslut som helst:

Utredningarna 1954-1973 har förvirrat eftervärlden. ”[Man ägnade] exakt 20 år åt att lösa problem som de flesta var överens om inte fanns, där diskussionsunderlaget främst bestod i resonemang kring hypotetiska situationer rörande relationerna mellan statschef, statsråd och riksdag som inte varit aktuella sedan mitten av 1700-talet, efterhand parade med en total fixering vid att förverkliga den skrivna konstitutionens roll som in i minsta detalj deskriptiv och inte i någon del tyngd av tradition. Det är i nuläget ännu oklart hur resultatet av hela denna politiska process ska tolkas.”¹⁸

Man kan sammanfatta den svenska inställningen som att statsvetarna (förmodligen Sveriges mest politiserade yrkeskår) ansåg en ny demokratisk tidsålder randas, medan historikerna var ganska reserverade. Enligt dem var Torekovkompromissen inte så unik som statsvetarna gjorde sken av utan frihetstiden i repris. Även då var kungamakten svag men fyllde en viktig konstitutionell funktion.¹⁹

* * *

C. OM (GRUND)LAGENS ANDA

Den 4-5 juni 1975 anordnade Statens råd för samhällsforskning ett symposium om den statsvetenskapliga & statsrättsliga forskning som legat till grund för författningsarbetet.²⁰ Vad gällde statschefens roll var svaret att grundlagsberedningen låtit sammanställa flera PM om statschefens ställning i Nordeuropas monarkier & om hur de i modern tid hanterat sina regeringsbildningar. Något PM om statschefernas representation har dock inte gått att hitta, vilket tycks ha berott på att ledamöterna ansåg sådant föll utanför utredningens direktiv. Flertalet ledamöter tycks dessutom liksom Tingsten ha delat Uppsala-skolans värderingar om att ideologier, ceremonier & liknande inte hörde hemma i stats- & rättsvetenskapen. Författningsutredningens sekreterare statsvetaren Jörgen Westerståhl avfärdade vid symposiet Torekov-kompromissen som ett intellektuellt haveri. Antingen skulle monarkin ha en roll inom det parlamentariska systemet eller också skulle den avskaffas. Detta mellanläge var omöjligt att försvara.

*

Politiken

Genom sina kortfattade & kryptiska formuleringar har Torekov-kompromissen orsakat en hel del tolkningsproblem. Ofta tolkas den som en munkavlelag och en uppmaning till fullständig passivitet. Så är dock inte fallet. I propositionen står: “Statschefens hela agerande inför offentligheten måste präglas av hans roll att företräda nationen i dess helhet. Som beredningen utvecklar utförligt²¹ får hans sätt att utöva representation inom landet och i förhållande till andra stater inte vara sådant att det tyder på motsatsförhållande eller spänning mellan statschefen och de politiskt ansvariga

¹⁶ Svanberg 2010.

¹⁷ Sifo dec 1973. Expressen, 1974-01-10, s. 7.

¹⁸ Svanberg 2013.

¹⁹ Lagerroth 1975; Nordin 2009.

²⁰ SVT 1976: s. 10.

²¹ SOU 1972:15. (Avsnittet ej lokaliserat. Möjligen har det uteslutits.)

organen.”²² Detta brukar tolkas som att regenten företräder regeringens & därmed folkmajoritetens ståndpunkt, vilket var bakgrunden till Brunei-kritiken. En alternativ tolkning är att så länge han inte kommenterar partipolitiken är det fritt fram att ha åsikter. Monarkisten & riksdagsmannen Gunnar Biörck (1916-1996) sammanfattade 1974 hovets ståndpunkt som att: ”Ingen moraliskt sund person kan i längden lyfta lön på villkor att avstå ifrån att ha en mening.”²³ En härmed sammanhängande konflikt är att Torekovkompromissen tillåter regenten att rösta i allmänna val vilket strider mot monarkins ställning ”ovanför partierna”. Såvitt känt har dock kung Carl Gustaf aldrig utnyttjat den rättigheten.

*

Nationen

Om statschefen inte får ägna sig åt (parti)politiken återstår per definition bara att ägna sig åt nationen som helhet. Statsvetaren Cecilia Åse har ägnat ett forskningsprojekt åt saken: ”Monarki och demokrati i Sverige 1970-2000”.²⁴ Hennes slutsats är att Sverige genom Torekov-kompromissen har en officiellt sanktionerad monarkisyn som visserligen är baserad på en äldre litteratur men som saknar politisk kontext. Torekov-monarkin har ingen idéhistoria. Åse tycker sig dock urskilja en tanke:

”Min poäng är att medan statschefsämbetet har reglerats i grundlagarna på ett sådant sätt att det blivit tomt på politiskt innehåll så har det samtidigt kunnat bli kraftfullt med avseende på nation. Dessa två processer hänger ihop: att skapa en apolitisk statschef är ett sätt att göra den nationella symbolen stark, det är att skriva in demokrati i nation, att placera olikhet och politiska intressekonflikter under likhet och politisk enighet. Från en position över det politiska – från en position där ”vi” är överens – blir statschefens uppgift att i nationens namn bekräfta och skänka nationell legitimitet åt svensk demokrati och parlamentarism.”²⁵

*

Tanken

Det är inte helt klart hur Åse menar. Möjligen är det så enkelt som att en opolitisk kung kan bättre företräda landet som helhet. Vilket är ett vanligt förekommande monarkiskt argument.

Ytterligare en tolkning har varit att politiska konflikter kan accepteras så länge de inte hotar nationalstatens existens. Allt som stärker nationalstaten, inkl monarkin, stärker därför demokratin. Detta förutsätter dock en enig statsledning. Det svenska ”dubbelkommandot” är ett konstant orosmoment. Vilket är ytterligare ett vanligt förekommande monarkiskt argument.

En tredje tolkning är att socialdemokraterna föredrog ett system med en stark statsminister & en svag statschef, vilket Torekov-kompromissen garanterade. I en republik kunde statschefen bli hur mäktig som helst på statsministerns (=riksdagens) bekostnad. Icke så i den svenska monarkin.

Faktiskt finns även en fjärde tolkning: Att SSU genom sina försänkningar i kanslihuset (läs Ingvar Carlsson) påverkade utgången. 1967 sammanfattade t ex Leif Andersson i SSU:s förbundsstyrelse kongressdebatten om statschefens funktion som att:

²² Prop 1973:90, s. 174.

²³ Per Ahlmark (fp). Allmänpolitisk debatt. Fredag 1974-02-01. Riksdagens protokoll, 1974:18, s. 16.

²⁴ Åse 2008, 2009 & 2013.

²⁵ Åse 2008: s. 61.

Det är alldeles uppenbart att en statschef måste finnas; statsministern kan ju inte leda det arbete som skall mynna ut i tillsättningen av ny statsminister, om det blir en regeringskris. Då måste man ha en statschef som står över de politiska partierna. I alla länder utom Schweiz skiljer man också, såvitt jag vet, mellan statschef och regeringschef.

Dessutom har statschefen onekligen många representativa uppgifter, och en statsminister har viktigare saker att syssla med än att öppna broar, inviga utställningar o. s. v.

Nu har jag talat med Asp [Ivar Asp, Dalarnas distrikt], och vad han åsyftar [i sitt inlägg] är att regeringsbesluten formellt inte skall fattas av kungen utan av regeringen. Det är alltså ett faktiskt och formellt ministerstyre han är ute efter, och mot detta har förbundsstyrelsen ingenting att erinra. Det kan inte vara riktigt att släpa upp alla ärenden i konseljen. Ni vet att varje vecka 700-800 ärenden dras i konseljen på en halvtimme – det betyder 3 à 4 sekunder per ärende. Ett sådant förfarande är ju ganska meningslöst – beslutanderätten bör också formellt kunna flyttas över till regeringen. På den punkten råder det alltså inga delade meningar mellan Asp och förbundsstyrelsen.²⁶

[Nu blev det i stället riksdagens talman som även fick uppdraget att bli regeringsbildare. Kritiken har varit att han eller hon inte skulle kunna bortse från sin partitillhörighet, men det har hittills inte varit något problem. Det som däremot har varit ett problem är att hovet hade en vidare definition av representation än utredningarna. Utredningarna definierade representation som närvaror & invigningar. Hovet inkluderade även kommun-, läns- & utlandsbesök, att administrera verksamheten, uppmärksamma insatser och på olika sätt själva verka för Sveriges bästa. Vid regeringsformens 20-årsjubileum fick Carl Gustaf ta emot tacktal för att han mot alla odds lyckats "fylla sitt ämbete".]

Och slutligen en femte tolkning: Att monarkin genom sin blotta existens skulle förhindra att staten & partiväsendet helt tog över. Detta hade sedan John Stuart Mill's bok (1859) "Om frihet" var ett livligt svenskt diskussionsämne med slagord som "minoritetens & majoritetens förtryck är mig lika förhatliga" & "frihet från tjänstemannaförtrycket". Parlamentariska majoriteter var enligt Mill ett lika stort hot mot friheten som absolut monarki, präst- eller adelsvälde.

* * *

D. SYSTEMSKIFTET

Parallellt med författningen utreddes även ordensväsendet. Eftersom ordnarna (Serafimerorden, Svärdsorden, Nordstjärneorden & Vasaorden) i regel endast utdelades till högre tjänstemän såsom verkschefer hade de blivit en demokratisk symbolfråga. Lösningen blev ett Alexanderhugg. Proposition 1973:91 avskaffade dem helt som belöning till svenska medborgare. Serafimerorden återinfördes senare för kungahusets medlemmar. 2018 diskuterades även att återinföra Vasa- & Svärdsorden som belöning för extraordinära civila & militära insatser vilket 2021 är på förslag.²⁷

Det fanns spekulationer om att avskaffandet av ordnar var ytterligare en senkommen socialdemokratisk hämnd på den konservativa svenska ämbetsmannastaten som genom att den var oavsättlig länge var immun mot politiska påtryckningar. Efter 1974 var det dock slut på såväl immuniteten som belöningarna. Baserat på den konservativa ämbetsmannaklassens självbild som rättssamhällets försvarare kan man nog kalla den för en svensk motsvarighet till "den djupa staten", som 1974 således ersattes av sin socialdemokratiska mera öppet politiserade motsvarighet.

*

²⁶ SSU protokoll 1967: s. 138.

²⁷ SOU 2021:74.

Ytterligare förändringar var att år 2000 skildes kyrkan från staten & år 2003 avskaffades adeln som juridiskt begrepp. Från 2003 var kung, prins, drottning o s v juridiskt enbart en ”yrkestitel”. Den republikanska förhoppningen var uppenbarligen att monarkin skall följa adelns utveckling i spåren och: (1) Förlora sin politiska roll. (2) Bli kulturarv. (3) Luckras upp. (4) Försvinna.

”Vid mitten av 1800-talet, i början av undersökningsperioden [1869-1976], framstår skillnaderna mellan den tidens adelsmän [2 promille av befolkningen], och de stora förfäder dessa sökte emulera, ännu inte som särskilt stora. I takt med att den äldre samhällsordningen blev omöjlig att upprätthålla kom dock innehållet i den adliga kollektiva identiteten att förskjutas mot föreställningar om att man genom sin gemensamma verksamhet, genom själva sin existens, i stället för att vara som förfäderna, bevarade och förvaltade ett arv. Även i 1900-talets nya samhälle definierade alltså adeln sig själv utifrån sitt gemensamma förflutna.”²⁸

Så har det inte blivit för kungahuset: (1) Monarkin har fortfarande en politisk roll. (2) I egenskap av gemensamt kulturarv stöds den av åtminstone halva befolkningen. (3) Att gifta in sig i kungahuset innebär fortfarande att man underkastar sig en monarkisk lagstiftning & tradition.

²⁸ Bergman 2021: s. 320.

Referenser

- *Bergman, Magnus. (2021.) Att höra det förflutna till : adlig minneskultur och kollektiv identitet efter ståndssamhällets upplösning, 1869-1976. Malmö: Malmö universitet, fakulteten för lärande och samhälle.
- *Bergman, Torbjörn. (1992.) Multiple Goals and Constitutional Design: How the Swedish King Lost His Formal Powers. I: Statsvetenskaplig Tidskrift 1992:3, ss. 209-233.
- *Björkman, Ulf. (1987.) Kungens adjutant. Stockholm: BNL förlag AB.
- *Bohman, Gösta. (1984.) Maktskifte. Stockholm: Bonniers.
- *Lagerroth, Fredrik. (1975.) Vår nya författning och frihetstidens. Lunds universitet: Statsvetenskapliga institutionen. 1975:1.
- +Lundberg, Urban & Tydén, Mattias. (red.) (2008.) Sverigebilder. Det nationellas betydelser i politik och vardag. Institutet för framtidsstudier, Stockholm.
- *Mill, John Stuart. (1859.) On Liberty. <gutenberg.org> (2011-01-10).
- *Mårtensson, Jan. (2000.) Att kyssa ett träd. Memoarer. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- *Nordin, Jonas. (2009.) Frihetstidens monarki – Konungamakt och offentlighet i 1700-talets Sverige. Stockholm: Atlantis.
- *Prop 1973:90. Kungl. Maj:ts proposition med förslag till ny regeringsform m.m. <riksdagen.se> (2018-01-01).
- *Prop 1973:91. Kungl. Maj:ts proposition angående ändrat belöningsystem för statsanställda m. fl. <riksdagen.se> (2019-01-01).
- *SOU 1963:17. Förslag till regeringsform. Författningsutredningen : VI. Sveriges statskick. Del 2. Motiv. Stockholm: Justitiedepartementet. <kb.se> (2020-01-01).
- *SOU 1972:15. Ny regeringsform. Ny riksdagsordning. Betänkande avgivet av grundlagsberedningen. Stockholm: Justitiedepartementet. <kb.se> (2020-01-01).
- *SOU 2021:74. Betänkande av kommittén om det offentliga belöningsystemet, de allmänna flaggdagarna och utformningen av anslaget till hovet. <riksdagen.se> (2021-10-01).
- *Stjernquist, Nils. (1971.) Grundlagberedningskompromiss i statschefsfrågan. Statsvetenskaplig tidskrift nr 4, ss. 377-379.
- *Svanberg, Mikael. (2010.) Den svenska revolutionen : Några frågor kring tiden när Sverige blev ”en form av republik”. Karlstads universitet: Fakulteten för humaniora och samhällsvetenskap. Politiska och historiska studier, 2010:1.
- *Svanberg, Mikael. (2013.) Demokratisyner på kollisionskurs. Debatten inför författnings-reformen 1974. Karlstads universitet: Fakulteten för humaniora och samhällsvetenskap. Politiska och historiska studier, 2013:1.
- *SVT 1976. Statsvetenskaplig och statsrättslig forskning kring den nya grundlagens tillkomst. Ett symposium anordnat av Statens råd för samhällsforskning. Statsvetenskaplig Tidskrift, 1976:1.
- *Tingsten, Herbert. (1964.) Skall kungamakten stärkas? : kritik av författningsförslaget. Stockholm: Aldus aktuellt.
- *Åman, Valter. (1982.) Repor i färgen : memoarer. Stockholm: Timo.
- *Åse, Cecilia. (2008.) Vi är överens: Om monarki och demokrati. I: Lundberg & Tydén red. 2008: kap 3, ss. 49-66.
- *Åse, Cecilia. (2009.) Monarkins makt : Nationell gemenskap i svensk demokrati. Stockholm: Ordfront.
- *Åse, Cecilia. (2013.) Monarchical Manoeuvres: Gender, Nation and the Boundary Problem in Post-War Swedish Constitutional Development. NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research, 2013, Vol. 21, No. 3, 172-186. <dx.doi.org> (2019-01-01).